

ПРЕДГОВОР

РАЗГОВОРИ О КУЛТУРИ ГОВОРА И ЈЕЗИКА

радни наслов, наслови одељака и преглед
садржаја будуће књиге аутора професора
Ђорђа Костића и Елизабете Кужник-Арсеновић

У емисијама „Време радозналости“ Образовног програма Првог програма Радио Београда, сваког уторка, уз мале и ретке изузетке, готово годину дана, од августа 1993. до јула/августа 1994. године, јесу и биће емитовани прилози из области културе говора и језика. Познати југословенски и српски лингвиста – фонетичар, оснивач и директор Института за експерименталну фонетику и патологију говора у Београду, професор Ђорђе Костић, уз сарадњу и договор са новинарком Првог програма Радио Београда, Елизабетом Кужник-Арсеновић, говорио је своја размишљања, запажања и примедбе о актуелном језичком тренутку код нас и у свету. На посебно одобравање публике (многи су и лично долазили у зграду Радио Београда да би се распитали и похвалили рубрике „Времена радозналости“), наишла је серија прилога о свакодневним аспектима језика и посебно говора, као што су: говор професија, телефонски разговори, говор на отво-

реном и у затвореном простору, псовка и култура говора, итд. Прожете богатим научним, али и изузетним животним искуством професора Ђорђа Костића, који је недавно ушао у 86-у годину живота, рубрике о култури говора и језика често су прерастале уске лингвистичке оквире и делом постајале сведочанство о животу у нашем веку. Некад, још и више, потврђивале су на који начин језик и говор као „памћење народа“ чува и развија искуства века у самом себи.

Књига чији је радни наслов „Разговори о култури говора и језика“ заснивала би се управо на прилозима објављеним у емисијама „Времена радозналости“ образовног програма Првог програма Радио Београда. Може се заправо рећи да је она већ готова, јер упоредо са говорном, радијском варијантом, професор Ђорђе Костић припрема и писану, „књишку“, тако да је 38 од укупно 45 малих есеја, колико би будућа књига требало да има – већ написано. Сваки текст заузима 3–4 куцане странице (шлајфне), што донекле наговештава и обим будуће књиге.

Професору Ђорђу Костићу је веома стало до овог пројекта, посебно до тога да он добије, поред говорног и свој писани облик, што ми је јасно ставио до знања још на почетку наше сарадње. Нарочито му је важно да се као издавач књиге појави управо Радио Београд, који је поред телевизије, медиј од пресудног значаја у ширењу добро изговорене (живе и написане) речи, и самим тим, један од правих начина обезбеђивања наше језичке будућности. Са своје стране, могу и желим да додам да сам стекла утисак да професор Костић, и поред одређене „колоквијалности“ којом без икаквог писаног предлошка саопштава своје мисли директно у микрофон, а доцније плени пажњу слушалаца, управо у тим нашим разго-

ворима износи саму бит свог огромног и широм света цењеног научничког искуства, бирајући дедуктивно, вероватно и из перспективе животног доба у коме се налази, оне делове које је пракса потврдила, који су интересантни, актуелни и важни, и оне који, донекле визионарски, најављују развој (нашег и светских) језика у ближој и даљој будућности. Што је можда и најважније, све то професор Ђорђе Костић саопштава својим језгровитим и сваком разумљивим језиком, који најбоље представља висок ниво културе говора и језика који су у средишту разматрања.

Ево и прегледа садржаја књиге по радним насловима малих есеја (насталих према радијским прилозима) који би у њој требало да буду објављени:

- култура говора,
- проблем избора књижевног језика; разлике између говорног и писаног језика,
- стварање нових речи; језичко и политичко планирање језика,
- билингвизам,
- дефиниција и границе језика,
- нове појаве превођења са хрватског на српски језик,
- богатство језика,
- стране речи, њихово усвајање и ширење у језику,
- питање богаћења језика и Вукова реформа,
- језик као биолошки део човека; наследност језика,
- распад језика,
- говорна патологија,
- говорна патологија – брзи говор,
- комуникацијски и језик биолошког бића човека,
- патологија гласа р; акценат једносложних речи,
- краткосилазни акценат,
- краткоузлазни акценат,

- дугоузлазни акценат,
- дугосилазни акценат; завршни осврт на акценте,
- говор на отвореном и у затвореном простору,
- говорни стилови,
- цивилизација говора,
- култура говора,
- говор професија,
- народни говор,
- телефонски разговори,
- визуелна естетика и култура говора,
- истицање присуства страних речи у нашем језику,
- врсте и број речи; стварање и креирање језика,
- музички елементи поезије (или: зашто нема америчке поезије),
- криза малих и великих језика,
- учење страних језика,
- псовке и култура говора,
- разговор на састанцима,
- фонема – глас, међусобна дистинкција,
- асимилација малих језика и народа,
- језик Бранка Радичевића,
- језик Ђуре Јакшића,
- језик Лазе Костића,
- језик Војислава Илића,
- језик Стевана Сремца,
- језик Бранислава Нушића,
- језик Владимира Дедијера, Предрага Милојевића и Моме Капора,
- језик Стевана Раичковића,
- језик Матије Бећковића,
- језик Миодрага Павловића,
- језик Љубомира Симовића,
- језик Десанке Максимовић,
- језик Мирослава Антића,
- језик Иве Андрића.

Овако поређани наслови не представљају коначни распоред тема у будућој књизи, већ само њихов преглед. Такође, у емисијама „Времена радозналости“ тек предстоји емитовање последње серије о језику домаћих писаца разних генерација, те су зато могуће измене, тако да иста радијска рубрика, касније есеј у књизи, садржи анализу не само једног, него језика два или више аутора, компаративно и слично.

Београд, 1994.

Елизабета Кужник-Арсеновић,
новинар Културне рубрике
Првог програма Радио Београда

Претходни текст је писмо или, можда прецизније, допис, који сам пре 22 године откуцала на писаћој машини – индиго-папиром умножено у четири копије – и дала: један, професору Костићу, други, задржала за себе, а оригинал и прву, најбољу копију предала онима који су тада одлучивали о штампаним издањима Радио Београда. Никада нисам добила одговор ни од кога од последњих наведених те не знам да ли је то ико онда и прочитао. Не могу ни да се сетим да ли сам се, млада ја, „новинарка“ – како сам се осмелила да себе потпишем, а коју су тада више знали (а и тако евентуално!) као „ону малу из Културе на Првом“ – уопште усудила да покуцам на нека врата и питам шта се дешава са мојим предлогом. Сећам се само да сам своју копију тог дописа ставила на врх уредно откуцаних и мени поверених, после сваког нашег сусрета, професорових предавања и све то заједно онда у једну фасциклу, међу друге сличне које су чувале мени важне списе (каква срећа што тада нисмо у данашњој мери баратали компјутерима, телефонима, фолдерима и фајловима, дисковима и

екстерним носачима меморије... ко зна шта би било и да ли би се пред нама свима данас налазила ова, по мени, вредна и занимљива књига).

После оволико времена, не могу да се сетим ни зашто нисмо урадили последњи део серије – недостају предавања/прилози о језику наших писаца (каква штета!). Август '94. је ваљда био преврућ, па је професору Костићу, тада осамдесетпетогодишњаку, било пренапорно... У септембру сам била на годишњем одмору... У октобру сам остала у другом стању... Мислим да се нас двоје више нисмо ни чули. Годину дана касније, у јесен 1995, професор је преминуо. Било ми је жао, веома, и запекла ме је њему дата реч да ћу наћи начин да Радио Београд објави његов, практично, научни тестамент о језику и говору.

Како тада – тако и много, много пута током две деценије за нама – увек много јаче када сам, претурајући по својим папирима, наилазила на фасциклу са његовим текстовима. Кад год бих је отворила, нисам видела откуцане речи, него професорове продорне, паметне, сјајне, строге, али добронамерне очи испод густих обрва. Но, обесхрабрена првим одбијањем, недовољно упорна или недовољно дрска, све мање сам знала коме да се обратим и поново понудим нацрт књиге.

У оном старом допису, помињала сам и слушаоце који су звали и долазили у зграду Радио Београда безмало после сваког звучног појављивања професора Ђорђа Костића на нашим таласима, у емисији за којом и данас многи жале што је одавно нема, „Време радозналости“. Сада морам да додам да су најупорнији међу њима долазили, таржили ме и налазили, и питали кад ће књига, и пошто смо испратили 20. век и начели године 2000. Веома би ме радовало

да је макар неко од њих ове, 2016. коначно дочекао њено појављивање. У личном тону у којем пишем и истине ради морам додати, да је – ако нико други – дочекао мој супруг који ме је током целог овог дугог периода небројено много пута питао „кад ћеш да објавиш књигу професора Костића“.

Ипак, пресудна особа што је књига данас пред нама и што смо у прилици да из ње учимо и да у њој уживамо – јер је за оба! – свакако је др Мирјана Совиљ, директорка Института за експерименталну фонетику и патологију говора „Др Ђорђе Костић“ у Београду, професорова студенткиња и блиска сарадница, којој сам рукопис поверила 2007. не би ли га макар Институт самостално објавио. Но, ни њој није било једноставно да погази професоров аманет да издавач МОРА бити Радио Београд као чувар српског и језика и говора. Тако смо дошли и до година 2015. и 2016. и коначног познанства са одговорним уредником садашњег Издаваштва РТС-а Драганом Инђићем и његовог разумевања важности објављивања ове књиге макар и 22 године од њеног настанка. Радио-телевизија Србије и Институт за експерименталну фонетику и патологију говора „Др Ђорђе Костић“ сада су суиздавачи књиге „О култури говора и језика“, подупревши на тај начин нашу свеколику, нажалост, (о)падајућу културу – језичку и говорну посебно. А не треба заборавити: „На почетку беше реч, и реч беше у Бога, и Бог беше реч...“ Корен нашег бића је на врху нашег језика.

У сваком случају, имала сам велику потребу да на почетку књиге – која је настала донекле и мојом заслугом, у време кад сам од Елизабете Кужник постала Елизабета Арсенивић (пола радијских прилога је било потписано једним, а пола другим презименом)

– допишем овај хронолошки запис и објасним зашто ћемо је читати у одмаклим двехиљадитим, годинама новог миленијума, кад смо је слушали крајем прошлог. И знам да се професор Борђе Костић задовољно и победнички смешка, негде. И хвала Вам, професоре, што сте ме у тих око сто сати сати током нашег једногодишњег дружења провели кроз узбудљиве лавиринте лингвистике, открили многе тајне језика, а слушајући о Вашим и путевима и путовањима свуда по свету, осим, како сте рекли, Арктика и Антарктика, успела сам да у шаку свог бића ухватим и задржим последња зрнца истичућег 20. века која су у себи, ипак, сажела сву његову и блиставост и мрак.

У Београду,
октобра, 2016.

Елизабеша Арсеновић,
уредница Јутарњег програма
и емисије „Којекуда“
Радио Београда 1

ПИСАНИ И ГОВОРНИ ЈЕЗИК

(посебности српског језичког развоја)

Иако не изгледа тако на први поглед, или је то макар нешто о чему се не размишља много – говорници сваког језика у суштини су билингвални. Они користе обичан, говорни (или разговорни) језик, али многи познају и употребљавају и књижевни, писани језик.

Међутим, наш је језик у том смислу изузетан. У сваком народу који има развијену културу постоји књижевни језик, а истовремено и свакодневни говорни језик. То нису два језика, али нису ни идентични. Под књижевним се подразумева језик који се налази у литератури, поезији, позоришним комади-ма, итд. Тај језик има своју традицију која се развијала кроз целу националну историју. Говорни језик је ишао паралелно са књижевним, и он се развијао, али својим смером, кроз дијалекте и локалне говорне карактеристике, пратећи свакидашњи живот народа и његове потребе.

Књижевни језик се стварао заједно са настајањем друштвене групе која се издвајала по својој општој култури и образовању. Из те групе, која је припадала владајућим слојевима и повлашћеним круговима, поникли су зналци, филозофи, песници и приповедачи који су се посвећивали писаном језику, чинећи врхунску интелигенцију народа. Континуитет једне књижевности одражава се у континуитету тог интелектуалног слоја, што је језик књижевности водило све вишим облицима изражавања. Нарочито у поезији, филозофији и научним истраживањима, народни језик прихвата књижевни језик оног тренутка када почиње да се шири писменост и када књига почиње да врши своју улогу обухватајући све чланове једног говорног подручја, тј. једног народа.

Готово све развијене земље, и на Истоку и на Западу, имају јасно раздвојен књижевни и говорни језик. Србија је у том смислу изузетак. Све до краја XIV века и она је ишла стопама осталих народа, стварајући књижевни језик преко свог племства које је било повезано са црквом и двором. Тај књижевни језик обухватао је и преводе литературе са других језика, нарочито са грчког и латинског. У XV веку је дошло до распада српског царства. Све до XIX века, српски народ је био под окупацијом Турске империје, а његово племство разбијено и уништено. Народ је морао на различите начине да се бори за свој опстанак, а развој књижевног језика је био прекинут. Постојао је окамењен у готово искључиво хроничарском раду црквене интелигенције оног доба. Једино је део Срба који је прешао Саву и Дунав и повезао се са Аустроугарском, да брани хришћанство и Европу од турске најезде, имао извесне прилике да преко цивилних и црквених организација настави развој књижевног